

lépett elő a templom homályából. Sápadtan, ijedten integetett. A pap botladozva futott a templom felé. A festő egy üvegcséből szűrös, bódító szagú olajat öntött a képre, és egy ronggyal eltávolította a vízesést, aztán a várat és utoljára a pásztort is letörölte. Rövid tétozás után, mosolynak beillő fintorral, a reverendás alakot is eltávolította a képről.

*

A férfi könnyen hátrafordulhatott, ha a polcról akart valamit kézbe venni, ahol kések, szikék, csipeszek, fűrók heverték. A kezében lévő szikét visszafogott indulattal helyezte az asztalkára. A mozdulat úgy indult, ahogy bárkinél, aki hirtelen haragjában meg akar szabadulni a nála lévő tárgytól, de az utolsó pár centiméternél lefékezte a gesztust. Munkája során kordában kellett tartania mozdulatait, sokszor az utolsó pillanatban váltott irányt. Erős illat uralta a helyiséget, felitatta a kölni és az izgalomtól felfakadó izzadság elegyét. A nő rápillantott, aztán vissza, a márványasztalon heverő, mozdulatlan testre. Nem tudom elhinni, suttogta, ez képtelenség. Reggel hatkor még élt. Mi történhetett? Mi végzett vele ilyen hirtelen? A boncolás kideríti, válaszolt a férfi, és nem vette le a tekintetét a nőről.

Ijjas Tamás

PAPÍRON MÁR HOLNAP

Kosztolányi ebben a pillanatban teszi le a tollat, a Kis Vérvörben negyven kicsi halott szellős libasorban halad a tüdőtől a szívig, a szívtől a tüdőig. Nem vagyok dohányos, de a fekete engem is izgat, ahogy a fagyponat alatt gyalogolunk a Nagy Körúton, és lépteink üvegesednek. A lány neve, akit hazakísérek, Kőszikla, a lány, aki megállít minket, gyönyörű. Nem olyan, mint akit megkívánok, egy angyalt nem szoktak retusálni, nem lehet talán szeretni sem, csak fürödni a fényben, a fogszabályozójában, a glóriájában. Van olyan értelem, amiben ez a gyönyörűség, megállítja az időt, a szívet.

Nem akar mást tőlünk: csak fájdalomcsillapítót. A lány, akit hazakísérek, keres a táskájában neki valami rózsaszínűt, de nem talál. Mert a fájdalomnak maradni kell a fogakban, a gyökerekben,

a meztelen ágak között, a semmiben.
Nem tudom, mi tart vissza, hogy fogaim
közé vegyem a Szépet, mint egy kölyökkutyát,
mint egy aranytallért, és hazáig cipeljem
ezt a nyüsztő égitestet. Aprót nyomok
a kezébe, és szépen mosolygok, és
szánom, hogy nincs hová mennie. Mondom,
nem tudom, mi tart vissza. Otthon nincs
húsklopfolóm, gyémántköves óráim,
televízióm, nincs mit ellopnia. Az otthon
csak egy fogalom, ahol a kelleténél többet alszom,
és amit néha kiszellőztetek.

A 906-oson, tovább hazafelé, elmagyarázom, hogy
a kerubok hátán van Isten trónusa, a szeráfok
csapják le-föl a gázt a szeretet fazeka alatt, hozzájuk
képest az ember lassú, mint a gleccser, az érosz
meg, akár a neved jelentése, Petra, téridom
a hóhatár felett, filiáról, agapéről már ne is
beszéljünk, a fentiekhez képest a mi szívünk hideg.
Leszállunk az Oktogonon, körülöttünk fekete
ölelés, elkísérlek a Liszt Ferencre, megyünk
a még feketébb ásításba. Búcsúzóul kapok még
két pusztit, egy vállsimogatást, aztán csak az egyedüllet,
a hazaút maradéka, szinte sajog, annyira megszokott,
annyira fájdalommentes.

A Váci úton sűrű pisaszag van, még háromnegyed
óra, és a táskasötétből előbukkan valami rózsaszín.
A kapu előtt pár méterrel az aszfalton egy toll
világít, nem hajolok érte, maradjon megkezdett
határ. Mesterséges fényben úgyis más, mint nappal.
A naptárban már harmadika van, én még az előző
lapon maradtam, mintha bekenték volna sűrű mézzel
a másodikát. A süllyedés leírhatatlan, nem is süllyedés
ez, csak mint a légbuborék a vízszintezőben, ahogy
keresi a valódi helyét.

Négyszázhárom évvel korábban, anyám szárazborsót,
lencsét, juliskababot szór a sarokba, térdeljek
rá fedetlen térdrel, mert már megint elcsatangoltam,
létrát tettem a külső birtokon a ringlófa
alá, legszebb nővéremmel szedtettem a fosó szilvát,
próbáltam fejemben tartani a szeméremjait,
az alsószoknyáit, térdeltem, és nem hittem
sem angyalokban, sem családfában, csak a kelyhet
akartam, amiben vérem, mindenki vére.

Mert ahol én lakom, az ott áll, ahol meg sem születtem, fekete szív alatt gyűlnek a zarándokok, számolják a perceket a világ végéig, torkukban tartják a sírást, mondhatni, fojtják, kezükben lapát, végleg betemetik a kutat, ahova legszebb nővéremet dobták és a járványt. Aztán kilencszázhatvan-valahányban egy kislány a zongorára szórja a lisztet, keleszti a tésztát, és már sohasem tudok különbséget tenni a dallam és a vírus között. Ahogy ropognak a lépcsők, ahogy vért köp a Ferdinánd-ház, amilyen a hajnal egy udvari lakásból, az ötödik emeleten.

A lepedő friss, amit az ágyra teríték. Igaz, szorult időkben abrosznak használták, a vörösborfoltot senki sem mosta ki belőle azóta sem. Beszögelt kapuk mögött a pap, aki lettem, felmutatja a kelyhet, és látja a padok között az utolsó patkányt, szőrébe kapaszkodik legszebb nővérem, szőrébe csimpaszkodik az ájulás. Próbálok nem mellé ütni, majd nézem a csupasz patkányfarkat, ahogy szétrezgeti a halál felhangjait. Kosztolányi már horkol, a Kőszikla is alszik, nálam megjelenik Szent Mihály, a sarokba dobja a lándzsát, a pajzsot, nézi a pizsamámon a hangjegyeket. Én vagyok az egyetlen angyal, aki nem tud énekelni: ez az első mondata.

Majd lehord. A nővérem volt az a test, akit nem hoztam haza, nem vitt rá a lélek, nem ismertem fel. Széthúzza a függönyt, halljam, hogy nyüszít az égen a keleti Nap. Mi történt velem az elmúlt négyszáz évben, hogy a gonosz lelket viszont hazacipeltem. Nem patkány, nem is kígyó, csak egyetlen, körömfeketőnyi pókszabású. Holnapra hatalmasra hízik a véremen, ha ő azonnal nem pusztítja el.

Amíg elalszom, imádkozzak a jó halálért. Legyen az egész csak annyi, mint hűtőben a tubus, a tubusban a sűrű, a sűrűben a tej, a tejben a nővérem, a nővéremben a fájdalom, a fájdalomban a harapásnyomok, a harapásnyomokban az alma, az alma guruljon minél messzebb.

Petrik Iván

NYERSFORDÍTÁS

c-moll-variációk

arra a következtetésre jutottam
hogy a félelem (a rettegés) mindig az
első (a korábbi) megelőzi mindazt
amiről viszont nem sokat tudok (nem értem)
de nem ettől (tőle) félek hanem attól
ami előtte (korábban) van mint
egy város (Balassagyarmat) kínosan hosszú
házsorának hátsó traktusából
a bukóablakon keresztül
a háztetők felett nézni (észrevenni)
a szőlőhegy felől közeledő két lovast (katonát)
teljesen behavazott köpenyükbe burkolózva
szemükbe húzott csuklyájuk alatt
alig látszik hogy alszanak (élnek)
bármit is tesznek majd a csendes rettegés (közöny)
mindig az első megelőzi mindazt
amiről sejtéseim is alig vannak
(nincsenek) mint egy város (fakéreg)
térképén megjelölni azt a pontot
ahol feltűnnek (eltűnnek) a lovasok (hangyák)
megfagyott köpenyük behavazott
csuklyájuk alatt nem látszanak
az üres fegyvereik (csápjaik) és majd bármit
is tesznek nem lesz rendkívüli beérnek
a házak (ágak) közé átvágnak két
utcán (fűszálon) egy salakos
futballpályán (lehullt falevélen)
elhaladnak a templom (tócsa) mellett
közelednek (távolodnak) megérkeznek

s ekkor egyedül én hiszem majd azt
hogy csend van pedig a zajokat
valaki hosszan végeérhetetlenül beszél
asztalokat tologatnak elindul egy autó
még sokáig tisztán hallani a kép amit látok
az fordul el egy kicsit (véglegesen)

NEM A DAMJANICH UTCÁBAN

minden szállodában hagytam egy koffert
egy ilyen kopottabb hát igen
rossz koffert
mert a zsebemben elfért a poggyász amivel
elmehettem innét de legalábbis
végig a szomszéd utcán a kirakatok
előtt sárga könnyeikbe mártva és jó szándékból
ilyenkor annyi van bennem mint bennük más
mondjuk egy halálos látomás vagy mégis inkább
csak egy cipőtalp és igen ez is elfér egy cipődobozban
és mint kint a fényességben ugyanilyen itt
a sötétben körülöttem ugyanis
mint hangya a buszban egy félreeső trolibuszban
nem utazik csak menekülve él és az ablaknál
a földre pottyán leszakadt az újabb mégis
máshogyan másmilyen itteni éjféli
és így kivehető újra ez a forma
ami perfectio corporis volna legalábbis
nekem ezt suttogja itt egy kedves
nagyon is kedves és szemrevaló nimfa ez kárpótol
mindenért ez a kortyonként iható mérgező lé ez
a kút az út s a tornya e szép templomnak
itt a hátam mögött ami nagyra nőtt
mint egy gyertya csonkja és a szememből
is úgy száll ki a lélek lassan
ahogy a kanócból vékony füstcsík
és csak remélem de nem tudom
hogyan itt vagyok
újra
és ez mégsem
a Damjanich utca

Hetényi Zsuzsa

A FORDÍTÁSOK BÚNE ÉS VÉTKE

A „Bűn és bűnhődés” címéről

Hamarosan új fordításban jelenik meg a BŰN ÉS BŰNHÖDÉS. Dosztojevszkij regényének jelentőségét aligha lehet túlbecsülni: a filozófiai egzisztencializmus, de a valóság, álom és az értelem határait feszegető mindenkori eszmélkedő kamaszok is sokat köszönhetnek neki. Felvetődhet a kérdés, minek egy ilyen kis országnak, mint Magyarország, ennyi fordítás – hiszen ez sorrendben az ötödik magyarítás lesz, és ezzel lekörözi az ANYEGIN-t, amelynek négy magyar fordítása alighanem önmagában is rekord, a magyar olvasó népességre vetített verses regények fordításainak számát tekintve.

Lássuk a regény magyar sorsát. 1888-ban jelent meg először, ámde nem BŰN ÉS BŰNHÖDÉS, hanem RASZKOLNYIKOV címen, Szabó Endre fordításában, akinek mintájában, a lipcei 1882-es kiadásban Wilhelm Henckel megérezte, milyen csapda rejlik a címadásban.

A regény kifakult, kék vászonkötéses, kiszáradt, sárga papírja miatt szétesni készülő, nagyon kopott és viseltes családi példánya itt áll a polcomon, Az Est Lapkiadó Rt. és a Pesti Napló Rt. kiadásában, dátum nincs rajta, de az év 1934 lehet. Az elején olvasom: „*Dosztojevszkij Presztuplenyije i nakazanyije regényét a Fülléres klasszikus regények számára fordította Görög Imre*”, tehát a megszokott magyar címet Görög Imre adta. A regény könnyen megtalálható a Magyar Elektronikus Könyvtárban is, ezt a szöveget G. Beke Margit igazította pontosabbra Görög Imre első változatából, elég jelentősen, de nem drámaian. Majd 2004-ben új kiadás látott napvilágot: a reklám szerint „*Vári Erzsébet újrafordítása elhagyja a korábbi fordítások stilizáltságát... hitelesebben adja vissza a szerző modernebb, városias nyelvhasználatát, leporolva a klasszikus regényről az... elavult irodalmi ízlést, így elevenebb és »ütősebbé« formálva a világirodalom egyik legnagyobb művét*”. Ehhez annyi tehető hozzá, hogy Dosztojevszkijről sok érdekeset lehet elmondani, csak azt nem, hogy nagy stilszta vagy nyelvművész lett volna, éppen ezért kiválóan alkalmas például középiskolai orosz nyelvoktatásra (amit fel is rótt „bűnömül” az iskolavezetés eltávolításomkor, 1982-ben).

Az Ulpius-ház kiadó megrendelésére Soproni András most elkészítette az ötödik fordítást is. A fordítót egy rendezvényen megkérdeztem, mi lett a cím, mire felettebb meghökkent: föl sem merült benne, hogy más címet is adhatna a regénynek. Holott az eredeti címnek a magyarban csak az „és” kötőszó felel meg.

Aki egy kicsit is ismeri az orosz mentalitást, kultúrájának összefonódását a pravoszláv vallással, nem fog csodálkozni azon, hogy a bűn, a vétek, a bűnös, a hibás és a bűntett, valamint a bűnhődés, a büntetés, a bűntől megváltás szavaknak más és más a tartalma, mert óriási a hagyományos kontextusok révén gazdagodott szemantikai aurája – amint egyébként a magyarban is. Az orosz cím első szava a *presztuplenyije*, ami közönségesen bűntényt, bűntettet, szó szerint pedig áthágást jelent (eredetileg nyilván a törvényt). Raszkolnyikov elmélete is határ átlépését célozza meg, a kisember és a felsőbbrendű ember, az erkölcs és az eszme közötti határ áthágását. Mindenesetre van egy olyan tartalma, ami aktivitást fejez ki, ami a magyarban és oroszban egyaránt meglévő bűn=*greh* szóban nincs benne, míg ebben, a „bűn”-ben viszont jelentős és jelen-

tés a morális és vallási tartalom. A cím másik szava a *nakazanyije*, ami büntetést jelent, kívülről jövő valamit, nem pedig bűnhődést, ami belsőleg megtett út. A megfelelő cím tehát „Büntény és büntetés” vagy „Büntett és büntetés” lenne. Miért lényeges ez?

Köztudott, hogy a regény epológusa a büntényét végül bevalló főhős szibériai száműzetésében játszódik, ahol is bekövetkezik vallási megvilágosodása. Még a kezdő olvasó is tudja, hogy nincs értelme olyasmit föl sem vetni, amire mégis gyakran gondolok: mennyire jó lett volna, ha az író nem rágja a szájunkba ezt a véget... Raszkolnyikov belső útjának ábrázolása addig a felismerésig kellene tartson, hogy elmélete kudarcot vallott. De ha nem addig tart, akkor így kell elfogadnunk, ez is jelenségértékű, sőt, talán jellegzetesen orosz megoldás, a Dosztojevszkij-képhez pedig feltétlenül hozzátartozik. Azt viszont nem vethetjük az író szemére, hogy címadásában gyereknek tekintené az olvasót. A száraz, tényszerű cím – „Büntett és büntetés” – nem előlegezi meg ezt a befejezést, amit viszont a vallásos regiszterbe helyezett szavakkal a magyar változat előre leleplez. Dosztojevszkij szándéka az, hogy magunk ismerjük föl fokozatosan, hogy nem a gyilkosságról mint büntettről, és nem a büntetésről, azaz Szibériáról van szó, hanem az erkölcsi törvény áthágásáról, ami bűn, és a belső bűnhődés elkerülhetetlen folyamataról.

A fordítónak javasoltam az ellenpróbát is, amit elvégeztem volna, ha én kapom a felkérést. Most mégis kikerestem a szövegben a *greh*=bűn és a bűnös/hibás=*vina* szavakat, és *vinovat*, *vinovnik* származékait, valamint a címben szereplő *presztuplenyije*t, mi-ben jelentenek mást a kontextus által meghatározva. Ebből kiderül, hogy a *greh* szó a bűnös jelentésben szerepel, néha furcsán is, például amikor a kocsis, aki elüti Marmeladovot, így sopánkodik: „*micsoda bűn!*” Görög Imrénél a beszélt nyelvi helyzetet tekintve helyesen: „*micsoda szerencsétlenség*”, ám ezzel kiveszi a többi *greh* szó társaságából ezt a szót, és a magyar olvasó szemében már nem derülhet fény arra, hogy a bal-eset is lehet bűn. Máshol viszont véteknak fordítja, amikor a pap inti Katyerina Ivanovná-t, ne mondja, hogy isten a szegényekhez nem irgalmas, mert az vétek, az asszony pedig, halott férjére mutatva, visszavág: „*És ez nem vétek?*” Itt egy oldalon ötször szerepel a *greh*=bűn szó, és a magyarban háromféle fordítást kap: szerencsétlenség, vétek, bűn. Ugyanakkor a címben bűnnek fordított *presztuplenyije* orosz szó emez öt között nem is fordul elő, tehát teljes a kavarodás. Szonya is bűnnek mondja, hogy prostituált, magát pedig bűnösnek (*greh*, *gresnyica*), ami semmiképpen nem eshet egybe a címben szereplő bünténnyel (*presztuplenyije*), márpedig a magyarból ez világlik ki.

Döntő nyelvi bizonyíték hangzik el a vallatás közben alkalmazott cselnél. Raszkolnyikov kihallgatása közben, egy megrendezett jelenetben beront az egyik gyanúsított, Nyikolaj, és váratlanul magára vállalja Raszkolnyikov tettét, az öregasszony meggyilkolását (4. rész, VI. fejezet). Ezt kiabálja: „*Én vagyok a bűnös! Én öltem meg!*” Oroszul: „*Vinovat! Moj greh!*”, itt szerepel a *vinovat* és a *greh*, a vétke/hibás és bűn szó is, de nem szerepel a címből a száraz büntény. (G. Beke Margitnál: „*Én vagyok a bűnös! Én tettem!*”) Talán a legmegfelelőbb változat az lenne: „*Vétettem! Az én bűnöm!*”

A szavak közötti végső szembesítés azonban akkor következik be, amikor Raszkolnyikov mind a két szót használja egyazon mondatban. Mielőtt föladná magát, nővérének megvallja, mit tett, aki vigasztalja, hogy a szenvedés vállalásával félig jóváteszi büntettét (a címben szereplő *presztuplenyije* szó áll itt). Mire a fiú kifakad, a regénynek egyébként egyik legfontosabb, sokat idézett mondatában: „*Büntett? Miféle büntett [presztuplenyije]? Hogy megöltem egy undok, kártékony tetűt... akinek a megöléséért negyven bűn [greh] nyer bocsánatot... ez büntett [presztuplenyije]?*” (Saját ford. – H. Zs.)

Szóval büntettel akár bűnöket lehet megváltani. A *greh* = bűn szó többet elő sem fordul a regényben. Görög Imrénél pedig filozófiai paradoxon helyett valamiféle tautológiába bonyolódunk: „*Bűnt? Miféle bűnöm van nekem? Az, hogy eltapostam egy undok, kárteknőt... akinek elpusztítása száz bűnt jóvá tesz... ez bűn?*” (455.)

Dosztojevszkijnél a *bűnös*, *hibás*, *vétkes* szavak kerülnek az egyik szemantikai csoportba, és a *büntett* és *büntény* a másikba. Görög Imre fordítása azonban végig következetlen (vagy következetesen vétkes).

Ahol első alkalommal szerepel, ám rögtön nyolcszor is a címből a *presztuplenyje* szó, Görög először bünténynek fordítja: „*miért derül ki aránylag könnyen minden büntény?*” (Itt nem is lehetne helyettesíteni a bűn szóval, amely a magyar szövegben e bekezdés előtt már számtalanszor előfordult, a *greh* fordításaként – igen félrevezető kontextusteremtés.)

Majd „*a bűnösben rejlő lelki okok*” következnek. Az elcsúszás talán a már megalkotott címben szereplő bűn szó hatására következik be.

Utána: „*minden bűnözőnél a büntett pillanatában meghibban az akarat...*”

(G. Beke Margit felettébb furcsán jár el, valamiért megcseréli a fenti kettőt: „*a legfőbb ok [...] inkább magában a bűnözőben [rejl]ik. A bűnös ugyanis [...] akarat- és ítélőerő-fogyatkozásban szenved*” – az „egy orosz szóra két magyar szó” képlet így megmarad, s ráadásul egyik magyar mondat sem adekvát. G. Beke ugyan belenyúl, de nem javít a helyzeten, amely a nehézkes stílussal „csak fokozódik”.)

Görögénél aztán következik „*a bűncselekmény elkövetése*”.

Végül ismét váltás: „*a betegség szüli-e a bűnt?*”

Mint láttuk, a *presztuplenyje* szóhoz tartozó, cselekvő embert jelölő főnevet akár ugyanabban a sorban hol bűnösnek, hol bűnözőnek fordítja, holott Raszkolnyikov csakis a büntett elkövetőjéről, azaz a bűnözőről filozofál, nagyon is hideg fejjel, az író pedig azonos szót használ: *presztuplenyje*, *presztupnyik*.

Akkor itt van előttünk az egyik csoportban büntett, büntény, bűncselekmény, bűnöző, a másikban bűnös és bűn, bár oroszul mindez egy és ugyanaz a szó a regény szövegében. Görög megszegi azt az általános szabályt, hogy azonos szót azonos szóval fordítunk, tehát a *greh* legyen mindig bűn, és csak a *greh* legyen bűn, hiszen csak így alakulhat ki az olvasóban, mit is értett ezen a szón az író.

Volt valaha egy olyan iskolai szabály, hogy a szóismétlés csúnya, sőt helytelen. Lehet, hogy Görög Imrének is az orrára koppintottak az iskolában ilyesmiért. Talán még százszor le is kellett írnia, hogy „a szóismétlés rontja a stílust”. Emlékszem, egyik első fordításomat vágta vissza finnyásan ezzel a bírálattal, ahol a „férfi/férfj” és „nő/asz-szony/feleség” szavak ismétlődtek sokszor egy házaspár beszélgetésében („mondta/kérdezte/nevetett/ordította/csodálkozott/ismételte a férfi/nő”), amelyben oroszul csak a személyes névmások álltak: *on/ona*. Nem jobb a helyzet az angol *he/she* esetében sem... Ám itt valódi szavakról van szó, amelyek ha az eredetiben ismétlődnek, akkor a fordításban is ismétlődniük kell. Egyszerűnek tűnik, de senki nem meri követni ösztönösen a műfordítótanoncok közül az egyetemen, külön kell nekik megtanítani. A szóismétlések mai megítélésére kíváncsian körülnéztem, és egy 2009-es „kompetenciaalapú szövegértési felmérés” javítókulcsában fedeztem föl döbbenet a következő sorsszerű sorokat: „*Jó megoldás: a kifejezés lényegét visszaadó magyarázat szóismétlés nélkül (például nem fogadható el: nagy bűn), például: nagy vétek, megbocsáthatatlan gaztett, hatalmas vétség stb.*” (http://www.budapestedu.hu/data/cms26836/szovegertes_9_JK_AB.pdf)

Eredjünk a címfordítás nyomába Európában. Angolul CRIME AND PUNISHMENT, franciául CRIME ET CHÂTIMENT, korrekten. Németül SCHULD UND SÜHNE. Meg is van a bűnös: innen jöhet a túlmagyarázás bűne, illetve a magyar fordítás vétke, amely a korábbi korokhoz hasonlóan, német közvetítéssel, német szövegből dolgozott, hiszen akkoriban kevés oroszul tudó irodalmár akadt. Nem véletlen, amit csak most látok az interneten: 1994-ben született egy új német fordítás: VERBRECHEN UND STRAFE, amely viszont végre az eredeti orosz cím tartalmát és száraz tényyszerűségét követi.

Hogyan fordítsuk akkor a címet? Ha nem BŰN ÉS BŰNHŐDÉS lesz, vajon nem tudná az olvasó, miről is van szó? A hagyomány kötelez? Bizonyára ez is igaz. És mégis: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: BŰNTETT ÉS BŰNTETÉS. Még az összehangzás is megmarad. Én megkockáztattam volna.

Fischer Mária

JANUÁRBAN

Válság, gázvita, országnyi tükörsima jég –
Jól kezdődik az év, jól befagyott, lefagyott
minden. Holnapi látók látják a jövőt;
titkok után kutató vének zöld koszorút
fonnak a házak elé. Várjuk a röpke reményt
tél idején, harapós, hosszú tél idején.
Nem járok sehová, félttem a csontjaimat.
Gyógytea gőzölög, ásítózom; elnehezül
szárnya a szónak, a borzas, nyúlós türelem
meglopna agyamat. Lassacskán bekerít,
támad az esti sötétség, kígyó tekereg
füstként, mintha belém marna; halálos a seb,
gondolom álmosan, és nincs újabb kegyelem,

HAMVAZÓSZERDA

Jégbordás utakon sír és botladozik,
szárnyát húzza egy angyal. Megcsapta a szél;
ostorral hadonászott, láttatta fogát.
Zárva maradtak az ajtók, és összehajolt
sok-sok lélek az éjjel. Most is csikorog
bennem a félelem. Elhúzom a függönyöket,

nézem a hegy magasán guggon ülő, dagadó felhőt. Minden olyan messze van. Égre kiált már születőben a szó, meg sem hallja a föld embere. – Már csak a macskákban van türelem. Nem veszik észre a feldúlt jelen elfeketült, pulzáló sebeit, nem riadoznak a múlt hangjaitól, a jövő fátyolos árnyaitól. Jó, hogy vannak. Alusznak. Nyújtózik a csend.

Borbély Szilárd

A DUNÁBA

1

Az anyaságra mindig én készültem. Azt mondtam én, hogy lesz majd sok gyermekem. Első férjemmel HÉV-en ismerkedtem. Épp csak tizenöt lettem. A közelembbe ült, ha utazni együtt sikerült. Két éven keresztül csupán csak tekingettünk. Olyan fiatalok voltunk, mikor házasodtunk össze. Hamarosan várandós lettem. Hatodik hónapban voltam. Hiába vártam egy este. Kilencig lehetett benzin-kúton gázolajat venni. Egyedül indultam el. És elkezdett az eső cseperészni. A kannát félig töltve. Mire hazaértem, a cipelés nem jót tett, azt éreztem. Éjszaka a fájások kezdődtek. A kisbabánk másfél kilóval szület... Egy hétig élt. Lejártam hozzá folyton intenzívra, mígnem agyvérzés elvitte. Hosszú és mély volt gyászom, sorsomba merültem, és mentem végig mindenben stációján. Aztán elhagyott férjem, ettől egy másik gyászba estem. Azt mondta, ő még fiatal, alighogy csak élte. Nem vádaskodtunk. A tárgyaláson mégis megjegyezte, nem vigyáztam magamra. Vagyis a gyerekre. Ez lelkem mélyen megsebezte. Három évig tartott gyógyulás. Míg lassan újra kinyíltam. Ekkor ismertem meg második férjem. Egy évvel házasságkötés után megszületett Marci. Nagyon hamar én rádöbbsentem, hogy nincs valami rendbe. Az orvosok biztattak, hogy lesz majd semmi baj. Aztán megtudtuk, úgy rá majd két évre: halmozottan hátrányos szegényke. Sose lesz szobatiszta, nem fog se járni, beszélni se. Elszomorodom néha emiatt. A helyzetet férjem nehezen fogadta. Válásunk ennek lett következménye.

2

Amint magamhoz én tértem, elfoglalt Marci fejlesztése. Nem adtam fel, hogy az adott lehetőségek között a maximumot elérje. És ma már tud járni, és egyedül végzi dolgát. Igaz, nem tanult meg beszélni, és nem képes az önálló életre. Amikor mindezt megtudtuk, várandós voltam éppen. Az utolsó hónapoknak volt reménye, hogy lesz testvére, aki nem hagyja magára, ha mellette majd nem leszünk... Nem így történt. A következő években négy gyermekünk született, de az első hétbe a születést négy halál követte. Pontosabban egyikük holtan feküdt már a méhbe, amikor szörnyű fájdalmak közepette harmadnapra orvos megszülette. Terhességeimet gond nélkül kihordtam, mint a termékeny, másra gondoló anyák, és a babák egészségeseknek tűntek. Virgonckodtak, rugdostak a hasba. Mindig úgy tűnt, nincs is gond semmi. Majd meghaltak szépen sorba. Mind kisfiú volt. Így merült fel gyanú, hogy olyan betegség lehet, amelyet a fiúk örökölnek. De fény derült az okra, hogy a nyitott méhszáj miatt halálukat egy vírusfertőzés okozta. A negyediknél az orvos még akkor is biztatott, amikor férjem már a hírt megmondta. Zokogtam. De az első kisbabám miatt érzett gyász nem tért vissza. Férjem magába zárkózott. Én a barátokkal beszéltem. Nem akartam többé átélni azt az elsőt. Csak azt ne. Sok év után elvégeztem egy rítust halott gyermekeim emlékére. Egy hídról öt szál rózsát dobtam a Dunába. Egyet mindegyik emlékére. Tudod, kórházban maradtak. Nincs sírjuk. Méltó búcsúztatásuk sem volt. Nincs helye az emlékezésnek. Enyém a múlt és övék a jelen. Férjem személyes kudarcnak tekintette, hogy sérült lett gyereke. Nem tudta elfogadni. Marcit mégis megszerette. A sok kudarc után feladtuk. Örökbefogadási kérelmet nyújtottunk be. Két és fél éves gyereket ajánlottak, aki mindössze nyolc kiló volt. Nem beszélt, nem járt. Az ismerkedés időszakában csak én látogattam. A férjem egyszer nézte. És ahogy megkaptuk, elhagyott azonnal.

3

Hárman maradtunk. Gáborka olyan kiéhezett volt szeretetre, hogy fél évig nem lehetett letenni se. Úgy végeztem mindent, hordozókendővel magamra kötve. Csak így volt biztonságba. Közben Marcit is elláttam, akit megviselt a testvér betolakodása. Mártonnal közben elváltunk. Tízévesen adtam Marcit fejlesztőbe. A hétvégéket itthon töltötte. Gáborka magát lassan összeszedte. Behozta szellemi lemaradását. Okos srác, nagyon szoros kapcsolat volt köztünk. Apja unszolására mégis elköltözött. Egyszer talán majd vissza. Marci révén megismertem a sérültek szülői aggodalmát, hogy mi lesz, ha majd nem leszünk? Ezt az intézményt létrehozni volt évtizedes munka. Különböző

műhelyekben, kerámia, szövő, gyertyaöntő, intenzív a munka. Tizenhat órát dolgozom évek óta. Én úgy vagyok, hogy súlyos betegségekkel küzdök. Aggódhatnak az életért. De Marci nélkül nem lenne kitartásom erre. Nem beszél ő, de mégis. Tudunk egymásról, mint öröm és bánat. Mindez kettőnk alkotása. És az öt rózsaszálé, amely úszik a Dunába.

Aczél Géza

VÉRCUKOR

ülök roskadozva a kávéház fényesre sikált ablakában a tetemes arab szám előtt mert egy kis alattomos műanyag kütyü miatt kegyetlenül elromlott ez a tavaszi délelőtt pedig a dolgokat a szerkesztőségben már majdnem jól helyreraktam a szerény irodalmi felhozatal sokáig ott himbált alattam mígnem egy szikrától ritmusba téve a sápadt dosszié mallarméi értelemben kezdett kacsingatni az egésze a havonta megszenvedett művészre melyben már nincsenek szerzői hiúságok kihűl a szerkesztők érdeklődése a pontosan betöltött konstrukció tartja magát mely valami láthatatlan szerkesztettség mása benne meg-megvillan a tördelő tudása a guanóval vastagon rakott ablakok patinája akár a leendő fehér oldalak nyomdászágú bája elkopott már a képen a szinglik borotvált pinája a latrok gőzös önimádatára véletlenül sem adakozunk nem olyan a habitusunk inkább felkészülve némi átmenettel az elektronika buzgó rohamára míg virtuális szondiként hőiesen nem halunk e vízióban elébb elsorvad ványadt alkarunk agyunk ütemezése tompán leáll s míg a mű nélküli világban mely lehetne akár egy fordított szellemi karnevál hol az elszabadult new elmélet nyomja a prézlit a befogadók pedig a törteket becézik hogy ettől már menekülnél a túlsó partra csak hogy ott a zsíros alja olcsó liturgiával ontja az imát más se kéne mint a szent jobbal örökösen szaladgálni a réten át és köpködni az olcsó rímeket ha egy-egy szentség bohóc helytartója alatt megremeg módolt jelentőséggel kinyújtva szikrázó kardját mely dübörgő csordákat hajt át a nembeliségében már pislákoló szellemen egykor franciába mártott hevületünk – el veled inkább a kávéházi ablakba vissza hol a kétes értékű verset dübörgő már harmadik erős sörét issza mikor csak úgy szívességből roppant táskájával az ismerős doki berobog gyanítom ez a tekintélyes málha is tartogat néhány holt blogot üzenetet az elnyelt halálnak melynek egyre halkuló ritmusában fáziskésések miatt egy ideig a már nem lévők is titokban visszajárnak miként lassan szűkülő szemeinkbe a kihunytt csillagok tehát a boldogságra végképpen semmi ok midőn a kínjaink meghosszabbítására kitanult jófiú használt üvegbetétjeim között bár a fesztelen koktélozó környezet ugyancsak megütközött kiterítette alattomos műszereit láttam itt a siránkozás már nem segít hiába nyöszörögtem hogy félszázada szúrni magam nem hagyám legyen bármily nehéz helyzetben kis hazám elég volt nekem pajtás koromban a keleti végek zavaros vérrel szennyezése májcirózis vagy valami efféle melybe majdnem beledöglöttem anyám szép riadt tekintetében sokáig kék döglegyek köröztek fölöttem és igen vékony átlátszó volt a két fülem akkor egy életre

megtanultam nincs csodálatosabb mint az egészségügy nélkülem ám a dokit most nem tudtam kicselezni mire a nedűért nyúltam már sikerült az ujjbegyemet sprére venni s midőn rászoptam jobbal a drága lére bal kezemen már csurrant is a sorvadó test sápadt vére valami hibbant műanyag tesztelésre s míg ujjamat a vatta szorította egy kijelzőn ijesztően nőtt a vércukor bokra a végére már kezdtem magam egy bezárt cukorgyár részvényesének mondani s mikor komoran nézett rám doki kétségbeesve nyomtam neki az asznapi kaját lágy kemencés kenyeret friss töpörtyűt félbarna sört az angyalát nehogy itt engem apácás diétára fogjon – éhgyomorra mondja majd éhgyomorra – mondom hogy nyerjek azért egy kis időt nehogy depresszióba hulljon a délelőtt s miközben lelkiismeretes dokim különös szerszámaít gondosan elcsomagolja háta mögött már kacsintásra veszem a figurát hisz a törzsvendég is megér egy kutyát nehogy az embert törzshelyén kutyába se nézzék elég ha a szokásos kóma után jön az egészség beprogramozott illúziója addig maradok kis vágyaimra hajolva elszánt fatalista s majd ha készen a végső lista gyávaságomért s apró kis bűneimért pincér fizetek

BEVEZETÉS EGY PORTRÉHOZ

Tzvetan Todorov A ROSSZ EMLÉKEZETE, A JÓ KÍSÉRTÉSE című könyvében, melyben a XX. század diktatúráit helyezi mérlegre, Margarete Buber-Neumannt (1901–1989) a szovjet és náci „totalitárius rendszerek ember-telenségének példaértékű, ha nem épp kivételes egyedüli tanúját”-nak nevezi. Buber-Neumann nem kevesebb, mint hét évet töltött náci és szovjet börtönökben és koncentrációs táborokban.

1926-ban lépett be a német kommunista pártba, egy évvel azután, hogy elvált első férjétől, Rafael Bubertől, a vallásfilozófus Martin Buber fiától. 1928-tól a Komintern sajtószolgálatánál dolgozott Berlinben, itt ismerkedett meg Heinz Neumann-nal, a KPD egyik vezéralakjával, Sztálin német kedvencével. Párját elkíséri 1932-es szovjetunióbeli látogatására, 1933-as spanyolországi Komintern-bevetésére, majd svájci félillegalitásába. 1935-től Moszkvában élnek a Hotel Lux kommunista emigránsai között. Neumann, aki egykor már bírálni merészelt a nácikkal kapcsolatos engedékeny szovjet politikát,

most újabb bűnt követ el: nem hajlandó önkritikát gyakorolni és a Népfront új irányvonalát dicsőíteni. Magyar íróbarátjukon, Lengyel Józsefen kívül szép lassan szinte mindenki elfordul tőlük, az NKVD viszont minden lépésüket figyeli. Neumannt végül 1937 áprilisában tartóztatják le. (Lengyel József 1938 februárjában jut ugyanerre a sorsra.) Mire – több mint egy évvel később – Margarete is rács mögé kerül, Neumann már nincs az élők közt. Féléves vizsgálati fogság következik a hírhedt moszkvai börtönben, a Butirkában. Mint „társadalomra veszélyes elemet” öt év kényszermunkára ítélik, s 1939 elején a karagandai lágerkomplexumba hurcolják. Egy évet raboskodik a kazahsztáni sztyeppeken.

Az 1939. augusztusi Molotov–Ribbentrop-paktum megkötése után néhány héttel a nácik a Szovjetunióban tartózkodó osztrák és német antifasiszta emigránsok kiadatását kérik Sztálintól. 1940 elején az NKVD mintegy ezer embert ad át a Gestapónak. Margarete Buber-Neumann is közöttük van. Kálváriája a nácik börtöneiben,

majd a ravensbrücki női koncentrációs táborban folytatódik. Fogolytársainak beszámolni a szovjet lágerekről; a kommunista rabok nem hisznek neki, és kiközösítik. A táborban ismerkedik meg és köt barátságot a cseh ellenálló-újságírónővel, Milena Jesenskával (1896–1944), Franz Kafka egykori szerelmével, „*a legszebb, legéletbevágóbb modern szerelmes levelek*” (George Steiner) címzettjével.

Milena négyévnyi szenvedés után, 1944-ben hal meg Ravensbrückben. Margarete túléli a lágert, majd nyugat felé menekül a közelgő Vörös Hadsereg elől. Pár év múlva megjelenteti azt a könyvet, amelyet közösen szerettek volna megírni Milenával. Az *ALS GEFANGENE BEI STALIN UND HITLER* az 1938 és 1945 közötti évek „totalitárius infernó”-jának páratlan dokumentuma. Buber-Neumann gulágbeli tapasztalatairól nemcsak ebben a könyvében tanúskodott, hanem többek között a szovjet politikai

menekült Viktor Kravcsenko perében, illetve az egykori buchenwaldi deportált, David Rousset perében, aki a háború után a koncentrációs táborokat fenntartó rendszerek ellen indított politikai harcot.

Buber-Neumann éveken keresztül gyűjtött anyagot egy Milenáról szóló könyvhöz, amely végül 1963-ban jelent meg *MILENA: KAFKAS FREUNDIN* címmel. A barátnő alakjához jó évtizeddel később ismét visszatért a *DIE ERLOSCHENE FLAMME: SCHICKSALE MEINER ZEIT* című portrégyűjteményében. Ebben olyan barátok, KZ- és gulág-fogolytársak élet- és szenvedéstörténetét meséli el – többek között a regényíró Panait Istratiét vagy a festő Heinrich Vogelerét –, akik a sötét időkben is képesek voltak megőrizni emberi tartásukat. A fordítás ebből a kötetből származik (Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1978).

Tiszóczy Tamás

Margarete Buber-Neumann

MILENA PRÁGÁBÓL

Tiszóczy Tamás fordítása

Apró, földszintes házak a hosszú, széles, nyílegyenes út két oldalán, teljesen egyformák. Tompa fény üli meg őket, alkonyati félhomály; egy lelket sem látni. Hirtelen egy nő bukkan fel az egyik sarkon – hosszú, csíkos rabruhában, fején fehér kendő. Lassan távolodik a láger kissé lejtős utcáján. Szólni akarok neki, kiáltani; szeretnék odalépni hozzá, megérinteni... de mintha megnémultam volna. Ha legalább a fejét elfordítaná, és megláthatnám az arcát. A teljes kétségbeesés határán végre feltör belőlem a kiáltás: „Milena!” Sikerül megmozdulnom, és futni kezdek utána. Eltűnik az egyik házban. De melyikben? Az egyik olyan, mint a másik. Ajtótól ajtóig rohanok, ököllel verem őket, könyörögve: „Milena!” De egyik sem nyílik meg.

Milenával a ravensbrücki koncentrációs táborban szoros barátságba kerültünk. 1940 októberében találkoztunk először. Azon a keskeny úton közeledett felém, amelyik a barakkok háta mögött, a láger magas fala mentén futott; a fal tetején magasfeszültségű